

Валеологічні аспекти нормативно-правових документів щодо здоров'язберігальної діяльності серед різних верств населення

*Івано-Франківський національний медичний університет (м. Івано-Франківськ);
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)*

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема турботи про здоров'я нації стосується не лише медицини, а й усієї держави [2]. Тому в контексті порушеної проблеми розглянемо ставлення держави до здоров'я нації, тобто державотворчі заходи, спрямовані на збереження й зміцнення здоров'я різних верств населення, відтворення та передачі його в наступні покоління з позиції валеологічного підходу.

Відповідно до вищесказаного, викликають інтерес дані Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації» на 2002–2011 рр. В її основу покладено принципи державної політики у сфері охорони здоров'я, а також принципи Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ). У змісті цього документа констатовано тривожні дані про те, що протягом останнього десятиліття в Україні середня тривалість життя чоловіків скоротилася на 2,4, а жінок – на 0,9 року. Різниця в тривалості життя в Україні та в країнах Західної Європи становить для чоловічого населення 12,8, жіночого – 7,8 року. У структурі захворюваності переважають хронічні неінфекційні хвороби (серцево-судинні, психічні й ендокринні розлади, злякисні новоутворення, алергічні прояви), котрі характеризуються негативною динамікою [6].

Аналіз досліджень цієї проблеми засвідчує, що такий критичний стан здоров'я нації зумовлений низьким рівнем валеологічної культури громадян, де значна їх частина має шкідливі для здоров'я звички, а саме: невпинно зростає захворюваність на соціально небезпечні хвороби (ВІЛ/СНІД, хвороби, що передаються статевим способом). Спостерігається поширеність тютюнопаління в Україні, особливо серед молоді, де вона є однією з найбільш високих у Європі, а серед чоловіків Україна входить до першої десятки європейських країн. У дітородному віці (20–39 років) курить кожна третя-четверта жінка, за 20 останніх років цей показник зріс у чотири рази. Проте за витратами на охорону здоров'я в розрахунку на одного жителя Україна посідає 111 місце у світі серед 191 країни [9].

Низький рівень валеологічної культури людей, на нашу думку, призвів до збільшення захворюваності на туберкульоз в 1,9 раза (за останні 10 років).

Особливо тривожна ситуація склалася в Україні зі станом здоров'я дітей. Як свідчить статистика, 70 % новонароджених із першого дня свого життя мають відхилення в здоров'ї. Це багато в чому зумовлюється несприятливими екологічними змінами, що відбулися в останні десятиліття, спадковими факторами, а також фізичною, психологічною, моральною, соціальною невідповідністю батьків, їхньою недостатньою валеологічною обізнаністю [9].

Завдання роботи полягає у визначенні та теоретичному обґрунтуванні основних концептуальних положень нормативно-правових документів щодо реалізації валеологічного складника здоров'язберігальної роботи серед різних верств населення.

Методи дослідження – теоретичний аналіз й узагальнення даних науково-методичної літератури, вимог нормативно-правових документів щодо потреби валеологічної освіти.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Право громадян України на здоров'я забезпечується Конституцією України (1986). «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю», – проголошено в статті 3 Конституції України [5](Конституція). Проте реалізація цього права потребує розробки комплексу правових актів, програм підтримання й охорони здоров'я, у яких визначається місце кожної соціально-економічної структури: сім'ї, школи, органів охорони здоров'я, виробничих установ, організацій спортивно-оздоровчого спрямування тощо.

Аналіз низки нормативно-правових актів, матеріалів наукових досліджень засвідчує, що останнім часом в Україні зроблені певні кроки щодо формування валеологічної культури особистості й формування здорового способу життя. Так, 12 вересня 1999 р. прийнято «Національну програму

патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства», у реалізації якої передбачено участь близько десяти міністерств і відомств нашої держави[8].

Окремі ідеї щодо збереження здоров'я нації пропонуються в Концепції розвитку охорони здоров'я населення України, де актуалізується потреба створення умов для валеологічного просвітництва, утвердження пріоритетів здорового способу життя через удосконалення нормативно-правової бази, формування державної політики, спрямованої на збереження та зміцнення здоров'я різних верств населення.

Проте практика життя засвідчує, що в умовах сьогодення система охорони здоров'я більше спрямована на лікування, ніж на профілактику. Слід відзначити, що великі надії у свій час покладалися на Комплексну медичну програму «Здоров'я киян на 1999–2003 роки», де пропонувалися розроблені конкретні заходи щодо переорієнтації медичних працівників на утвердження засад здорового способу життя: проведення пропаганди здорового способу життя, участь у громадських акціях, просвітницька діяльність у дитячих закладах, навчання медичних працівників із зазначеної проблеми, координація діяльності різних установ, організацій у напрямі сприяння формуванню здорового способу життя тощо.

У контексті порушених питань заслуговують на увагу основні положення статті 3 «Основ законодавства України про охорону здоров'я», що після Конституції є другим за значимістю правовим актом у цій сфері. У цьому документі поняття «здоров'я» розглядається як стан повного фізичного, духовного й соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад. Отже, у національне законодавство України перенесено визначення здоров'я, прийняте Всесвітньою організацією охорони здоров'я.

Слід наголосити на тому, що в «Основах законодавства України про охорону здоров'я» не лише даються визначення основних понять, змісту права на охорону здоров'я та її принципів, але й водночас визначаються певні обов'язки суспільства, держави й особистості. Вони містяться в розділі IV, який називається «Забезпечення здорових і безпечних умов життя». Зі свого боку, цей розділ складається зі статей, що стосуються підтримання необхідного для здоров'я життєвого рівня населення; забезпечення охорони навколишнього середовища як важливої передумови життя й здоров'я людини; забезпечення санітарного благополуччя територій та населених пунктів; створення сприятливих умов праці, навчання, побуту й відпочинку; запобігання інфекційним захворюванням; проведення обов'язкових профілактичних медичних оглядів неповнолітніх, вагітних жінок, працівників зі шкідливими та небезпечними умовами праці, військовослужбовців й осіб, професійна чи інша діяльність яких пов'язана з обслуговуванням населення або підвищеною небезпекою для оточуючих. Та, на жаль, і ці заходи не мали широкого використання в соціумі.

Найбільшим досягненням у вищезгаданому документі можна вважати появу статті 32 «Сприяння здоровому способу життя населення», у якій, зокрема, наголошено, що сьогодні держава має утверджувати здоровий спосіб життя населення за допомогою поширення наукових знань, мають на увазі валеологічні компетенції з питання здоров'я, організації медичного, екологічного й фізичного виховання; уживати термінові та своєчасні заходи з підвищення гігієнічної культури населення, створення необхідних умов, у тому числі медичного контролю для заняття фізичною культурою, спортом і туризмом; сприяти розвитку мережі лікарсько-фізкультурних закладів, профілакторіїв, баз відпочинку та інших оздоровчих закладів, боротьбі із шкідливими для здоров'я людини звичками, установленню системи соціально-економічного стимулювання осіб, які ведуть здоровий спосіб життя.

Сьогодні заслуговують на увагу основні концептуальні положення щодо потреби валеологічного просвітництва в контексті формування здорового способу життя підростаючого покоління, подані в Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) і Концепції національного виховання. Вони пропонують шляхи збереження й зміцнення здоров'я підростаючого покоління через формування в діалектичному взаємозв'язку: духовних, соціальних, психічних, фізичних якостей особистості з опорою на валеологічну освіту в напрямі навчання людини відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих.

Водночас нагальними залишаються питання повноцінного медичного обслуговування населення, створення екологічно-сприятливого життєвого простору, адже Україна зорієнтована на дотримання положень документів міжнародного рівня, наприклад Конвенції про права дитини, ратифікованої Верховною Радою України 27 лютого 1991 р.

У контексті порушеної проблеми не може залишатися поза увагою Указ Президента України в 1996 р., де затверджено Національну програму «Діти України». Її основним завданням було «створення оптимальних умов для фізичного, психічного, соціального й духовного розвитку дітей, формування гармонійно розвинутої особистості, виховання громадянина, здатного до повноцінної життєдіяльності в усіх сферах виробництва, науки, освіти і культури».

Для покращення стану здоров'я населення в Україні прийнято також низку комплексних і цільових програм, зокрема Цільову комплексну програму генетичного моніторингу в Україні на 1999–2003 рр., Цільову комплексну програму «Фізичне виховання – здоров'я нації», комплексну програму «Цукровий діабет» та ін. [10].

Важливим документом, з огляду на мету нашого дослідження, є Указ Президента України від 27 квітня 1999 р. «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту, моралі й формування здорового способу життя», яким затверджено основні напрями державної діяльності в зазначеній сфері та створено Всеукраїнську координаційну раду з питань духовності, захисту моралі й формування здорового способу життя громадян, що без валеологічного просвітництва населення, на наш погляд, є неможливим [8].

Водночас не може залишитися поза нашою увагою наказ Міністерства охорони здоров'я України від 5 січня 1999 р. №1 «Про поліпшення діяльності органів і закладів охорони здоров'я з питань формування здорового способу життя, гігієнічного виховання населення, у якому валеологічна просвіта та гігієнічне виховання нації визначається як пріоритетне завдання органів і закладів охорони здоров'я [7]. При цьому особливе місце посідає проблема антиалкогольного та антитютюнового виховання.

На сьогодні Україна має досить потужне й розгалужене законодавство щодо запобігання незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Головними актами національного законодавства, що регулюють ці проблеми, є Закон «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» від 1995 р. (зараз діє оновлена редакція цього Закону, прийнята в 1999 р.). Законодавство України про наркотики спрямоване не лише на застосування покарання й силових методів запобігання поширенню наркотиків, а й на надання відповідної допомоги особам, які страждають наркотичною залежністю, їх лікування, трудове перевиховання, створення умов для їх соціальної реадaptaції.

Слід зазначити, що за останні роки в державі напрацьовано значну законодавчу та нормативну базу щодо підтримки розвитку фізичної культури й спорту: закони України «Про фізичну культуру і спорт», «Про об'єднання громадян», «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», а також різні підзаконні та нормативні акти, які стали певною нормативною базою для валеологічного виховання в закладах освіти [4].

Проблеми задоволення потреб людини щодо рухової активності з 1993 р. регулюються Законом України «Про фізичну культуру і спорт» [4]. У ньому чітко стверджується, що держава бере на себе обов'язок створювати умови для правового захисту інтересів громадян у сфері фізичної культури й спорту, розвиває фізкультурно-спортивну індустрію та інфраструктуру, заохочує громадян зміцнювати своє здоров'я, вести здоровий спосіб життя.

Ураховуючи посилення негативних тенденцій у соціально-економічній сфері, а також те, що фізична культура та спорт потенційно можуть стати найбільш вигідним і ефективним засобом профілактики захворюваності населення нашої держави, зміцнення генофонду націй та народностей українського суспільства, організації змістовного дозвілля й відпочинку, у вересні 1988 р. Указом Президента України затверджено Цільову комплексну програму «Фізичне виховання – здоров'я нації» [10]. Ця програма актуалізує потребу формування в населення активної соціальної орієнтації на здоровий спосіб життя, що, за дослідженням учених, можливо, за умов формування валеологічних знань, умінь і практичних навичок, турботи про власне здоров'я. У контексті вищесказаного цілком погоджуємося з думкою В. П. Грибан (2005), що саме кожен із нас є господарем власного здоров'я. Який би не був рівень розвитку медицини в державі, скільки б не розроблялося різних державних документів, а також не було би побудовано санаторіїв, лікарень, стадіонів та інших спортивних споруд, користі від них не буде, якщо «мода» на здоров'я, культ здоров'я не стануть у суспільстві панівними [1].

Поряд із вищесказаним сьогодні не може залишатися поза увагою науковців, педагогічних і медичних працівників, проблема, що стосується сексуального здоров'я, яка регулюється в Україні, передусім, Законом «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення» [3]. На виконання цього Закону в 1999 р. видано Постанову Кабінету Міністрів, якою затверджено Програму профілактики СНІДу та наркоманії на 1999–2000 рр. Відповідно до вищесказаного, Україна активно сприйняла світові тенденції щодо покращення стану здоров'я населення через освіту. Адже серед найважливіших стратегічних завдань національних програм «Освіта (Україна ХХІ століття)» і «Діти України» визначено всебічний розвиток людини й становлення її духовного, психічного та фізичного здоров'я. Починаючи з 1994 р., у школах України впроваджується викладання валеології.

Пізніше підписано спільний наказ Міністерства освіти і науки України та Міністерства охорони здоров'я України від 17.07.02 №412-254, який затвердив Основні вимоги щодо організації діяльності навчального закладу – Школи сприяння здоров'ю та Критерії діяльності цього навчального закладу відповідно до Міжнародного проекту «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю». На сьогодні Національна мережа шкіл сприяння здоров'ю нараховує близько 4000 навчальних закладів.

Водночас, незважаючи на широкий спектр нормативно-правового забезпечення порушеної проблеми, соціальна політика сприяння здоров'ю нації в умовах сьогодення ще не знайшла відображення у фіскальній політиці та оподаткуванні, оскільки ми маємо десятки прикладів жорсткого оподаткування навіть доходів дитячих спортивних клубів, громадських дитячих об'єднань, спонсорської допомоги. Слід також додати, що політика держави не повною мірою забезпечує передумови здорового способу життя, визначені Оттавською хартією. В умовах економічної кризи не для всіх категорій населення розв'язується проблема достатніх фінансових ресурсів, а це, зі свого боку, позначається і на психічному, і на фізичному, і на духовному, і на соціальному здоров'ї населення нашої держави. Тобто зміни, що сталися у нашому суспільстві, не забезпечують у повному обсязі українським громадянам належну соціальну справедливість, рівність, гарантію та турботу про здоров'я молодого покоління.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, в умовах нашарування проблем сучасного періоду без необхідного рівня медико-правової культури, без цілісних теоретичних знань та практичних умінь, сформованих у навчальних закладах, важко говорити про валеологічноосвіченість нації щодо необхідності дотримання здорового способу життя. У сутність поняття «валеологічна освіченість» укладаємо здатність особистості дбати про власне здоров'я та здоров'я інших людей. Наведені вище нормативні акти в цілому вважатимемо такими, що дають право розгорнути широку просвітницько-валеологічну роботу серед різних верств населення, що має стати превентивним засобом, зорієнтованим на оздоровлення особистості через утвердження пріоритетів здорового способу життя.

Джерела та література

1. Грибан В. Г. Валеологія : навч. посіб. / В. Г. Грибан. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 256 с.
2. Закони України «Про охорону здоров'я» : зб. нормативно-правових актів / уклад.: О. В. Карпенко, В. В. Костицький, В. Ф. Москаленко [та ін.]. – Тернопіль : Укрмедкнига, 2000. – 463 с.
3. Закон України «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 11. – С. 152.
4. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 14. – С. 80.
5. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії ВРУ 28 червня 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
6. Міжгалузева Комплексна Програма «Здоров'я нації» на 2002–2011 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 10 січ. 2002 р., № 14.
7. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 5 січня 1999 року № 1 «Про поліпшення діяльності органів і закладів охорони здоров'я щодо питань формування здорового способу життя, гігієнічного виховання».
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1999 р. № 1697 «Про затвердження Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства».
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 березня 1999 р. № 341 «Про Програму профілактики СНІДу та наркоманії на 1999–2000 роки» (212).
10. Цільова комплексна програма «Фізичне виховання здоров'я нації»: Указ Президента України від 1 верес. 1998 р. – № 963/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakone.rade.gov/ua/lews/show/9630/98>.

Анотації

Проблема стану здоров'я населення України стосується не лише медицини, а й усієї держави, тому особливо актуальним нині є ставлення країни до здоров'я нації через державотворчі заходи. Мета та завдання нашого дослідження полягає у визначенні та теоретичному обґрунтуванні основних концептуальних положень нормативно-правових документів щодо реалізації валеологічної складової частини здоров'язберігальної роботи серед різних верств населення. Методи дослідження – теоретичний аналіз та узагальнення даних науково-методичної літератури, вимог нормативно-правових документів щодо потреби валеологічної освіти. Проаналізовані нормативні акти в цілому вважаємо такими, що дають право на широку просвітницько-валеологічну діяльність серед різних верств населення, зорієнтовану на оздоровлення особистості через утвердження пріоритетів здорового способу життя.

Ключові слова: нормативно-правові документи, валеологічні аспекти, здоров'язберігальний підхід.

Ярослав Остафійчук, Анна Презлята, Богдан Мыскан. Валеологические аспекты нормативно-правовых документов в контексте здоровьесберегающей деятельности среди разных групп населения. Проблема состояния здоровья населения Украины касается не только медицины, но и всего государства, поэтому особенно актуальным сегодня есть отношение государства к здоровью нации через государственно-творческие мероприятия. Цель и задание нашего исследования состоит в определении и теоретическом обосновании основных концептуальных положений нормативно-правовых документов относительно реализации валеологической составной здоровьесберегательной работы среди разных групп населения. Методы исследования – теоретический анализ и обобщение данных научно-методической литературы, требований нормативно-правовых документов относительно валеологического образования. Проанализированные нормативные акты считаем таковыми, которые дают право на широкую образовательную-валеологическую деятельность среди разных групп населения, ориентированную на оздоровление личности через утверждение приоритетов здорового образа жизни.

Ключевые слова: нормативно-правовые документы, валеологические аспекты, здоровьесберегающий подход.

Yaroslav Ostafiychuk, Anna Prezlyata, Bohdan Mytskan. Valeological Aspects of Legal Documents in the Context of Health-saving Activity Among Different Population Groups. The problem of health condition of population of Ukraine concerns not only medicine, but also the entire state, so especially topical for today is the attitude of a state to nation's health through state-creative measures. Purpose and task of our study lies in defining and theoretical grounding of the main conceptual conditions of legal documents concerning realization of valeological component of health-saving work among different population groups. Methods of the study: theoretical analysis and generalization of data of scientific-methodological literature, demands of legal documents concerning valeological education. The analyzed normative acts provide wide educational and valeological activity among different population groups that is oriented at health improvement of a personality through consolidation of priorities of healthy lifestyle.

Key words: legal documents, valeological aspects, health-saving aspect.